

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PRESCHOOL AND SCHOOL EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

2023

3-son

(May-Iyun)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

	TAHRIRIYAT
	4
	TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI
Z. Yulchiyeva	Yangi o'zbekiston demokratik o'zgarishlar jarayonida "kasbiy psixologiya" fanining o'rni
R. Shermuxamedov	Oliy ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning pedagogik zarurati
M. Sayidova	Talabalarda ijodiy va kreativ qobiliyatni shakllantirish masalalari
N. Berdikulova	Ta'limni tashkil etish jarayonida innovatsiya va integratsiya muammolari
I. Suyunov	Multimedia audio va video ko'rinishidagi axborotlar bilan ishlash ko'nikmalari
F.A. Berdibekova	Akmeologik yondashuv asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning nazariy- metodologik asoslari
M. Yakubova	Umumta'lim maktab o'quvchilarida kreativlik kompetensiyalarni shakllantirish
N. Nosirov	Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisining metodik kompetentligini takomillashtirish usullari
F. Rustamov	O'zbek adabiyotining ingliz tilidagi tarjimalari
	TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI
S. Qalandarova	Talabalarling lingvomadaniyatshunoslik kompetensiyasini ishbilarmonlik terminlari asosida rivojlantirish
Mukhtoriy Mohruiy Sodirzoda	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda tildagi iboralarning o'imi
M. Abdullaeva	Ta'lim metodlaridan samarali foydalanish natijasida ta'lim sifatini oshirish
M. Baymetov	Oliy ta'lim muassasalarida o'quv amaliyotining ta'lim jarayonidagi o'rni
D.B. Jabborova	Kimyo fanida "genetik bog'liqlik" tushunchasini shakllantirish
B. Qosimov, G. A'zamovna	Birinchi sinfda matematikadan sodda masalalar va ularni yechishga o'rgatish metodikasi
N. Mamaraximova	Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy tafakkurini shakllantirish mazmuni
	ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI
Sh. Bekchonova	Kiberpedagogikada nazariya va amaliyot
Z. Ismatova, M. Aslonova	Boshlang'ich sinf tabiiy fanlar darslarini o'qitishda vizual ta'lim usullaridan foydalanish
D. Farsaxonova, M. Danaeva	Boshlang'ich sinflarda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalasi
	MILLIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI
K. Pardayeva	O'quv jarayonida abdulla avloniyning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlaridan foydalanishning interfaol metodlari

TALABALARDA IJODIY VA KREATIV QOBILIYATNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalarning o’quv faoliyati jarayonida ijodiy va kreativ qobiliyatlarini shakllantirish masalalari muhim ahamiyatga ega ekanligi o’rganildi, shuningdek, talabalarda ijodiy tafakkur haqidagi tasavvurlarni kengaytirish zarurati hayotiy masala ekanligi ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so’zlar. Ijodkorlik, kreativlik, bilim, ko’nikma, malaka, ijodiy faoliyat, shaxs kreativligi, kasbiy ijodkorlik.

В данной статье рассматриваются вопросы формирования творческих и креативных способностей учащихся в процессе учебной деятельности, также был проведен научный анализ того, что необходимость расширения представлений о творческом мышлении у студентов является жизненно важным вопросом.

Ключевые слова. Творчество, креативность, знания, умения, совершенствование, творческая активность, личностное креативность, профессиональное творчество.

This article discusses the issues of formation of creative and creative abilities of students in the process of educational activity, there was also a scientific analysis of the fact that the need to expand the understanding of creative thinking among students is a vital issue.

Key words. Creativity, creativity, knowledge, skills, improvement, creative activity, personal creativity, professional creativity.

Har qanday shaxsning aqliy taraqqiyoti darajasi ilmiy yoki (bugungi kunda fan bilan uzviy bog’liq bo’lgan) texnikaviy bilimi, ijodiy, kreativ fikr yurita olishi bilan belgilanadi. Inson nafaqat tashqi muhitda, balki o’zida ham o’zgarish yasaydi. Shuning uchun ham fan va texnika jadal rivojlanayotgan, ijtimoiy munosabatlarni yangilanayotgan hozirgi zamonda yoshlarni kreativ faoliyat, ijodga o’rgatish, ijodiy qobiliyatli shaxslarni shakllantirish masalalari ayniqsa, dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu nuqtai nazardan, oliy o’quv yurtlari talabalarida ijodiy tafakkur, kreativ faoliyat yurita olishni rivojlantirish muammosini tadqiq etish masalasi hozirgi kunda yetarli darajada o’rganilmagan.

Bo’lajak mutaxassis kadrlar raqobatbardoshligini oshirish, jamiyatda ijodkor shaxslar sonini ko’paytirish, ijodkor muhitni yaratishda talabalik davridanoq shaxsga psixologik-pedagogik ta’sir ko’rsatish masalalari hozircha kam o’rganilgan mavzu bo’lib, zamonaviy ta’lim maqsadlarini to’g’ridan-to’g’ri o’zida aks ettiradi. Oliy maktab ta’limi orqali talaba shaxsida ijodkorlik, kreativlikni shakllantirish, ijodiy tafakkur yuritishning psixologik asoslarini tadqiq etish, ilmiy, badiiy va texnik ijodkorlikning bo’lajak mutaxassis uchun ahamiyatini yoritish, talabalarning ijodiy tafakkur yuritish darajasini psixologik tashxis etishdan iborat. Bugungi kunda axborot jamiyati davrida fan va innovatsion taraqqiyot jamiyat rivojlanishi, shu jumladan, uning moddiy, iqtisodiy negizi – ijtimoiy ishlab chiqarishning rivojlanishini belgilovchi omillar hisoblanadi. Talabalarda ilmiy fakt, g’oya, gipoteza, konsepsiya, nazariya, ilmiy qonun, ilmiy bilish, degan

tushunchalar va ilmiy tadqiqotlar olib borish malakalarini hosil qilish uchun zamonaviy oliy ta'lim dasturi bunga javob bera olishi ham maqsadga muvofiq¹.

Badiiy ijodkorlik shakllari esa talabalarning yuksak ma'naviy hissiyotlari va tafakkur yuritish shakllariga bog'liq bo'ladi. “Falsafa fanlari ensiklopediyasi”da Gegel fan tizimli xususiyatga ega ekanligini ko'rsatar ekan, shu jumladan: “Fan – mohiyat e'tibori bilan tizimdir, chunki haqiqiylik konkretlik kabi o'z ichida avj oluvchi birlikdir, ya'ni bir butunlikdir”, deb qayd etadi². Ilmiy fakt, g'oya, gipoteza, konsepsiya, nazariya, ilmiy qonun, ilmiy bilish tizimining tarkibiy elementlaridir. Ilmiy ijod fan tizimidagi barcha tarkibiy elementlarning mazmunini rivojlantiradi va boyitadi. Ilmiy ijod – olim, tadqiqotchi, yaratuvchining qobiliyatlari va mahorati, irodasi, tirishqoqligi va qat'iyatining, yakuniy maqsad – yangi, haqqoniy, ilmiy bilim olishga intilishining ifodasidir.

Talabalarining ijodiy faoliyatiga tayyorligini yoki ularning o'z bo'lajak kasblariga ijodiy yondasha olishlarini psixologik jihatdan o'rganishdan maqsad, talabalar muhiti, ularga ta'lim berish xususiyatlari, ularning ilmiy va badiiy ijod, kasbiy ijodkorlik va ijodiy faoliyat haqidagi tasavvurlari, talabalar jamoasi, bo'lajak mutaxassis – talaba shaxsi ijodiy faoliyati uchun qulay psixologik shart-sharoitlar yaratishdir. Talabalarda ijodiy faoliyatga tayyorlik dinamikasi – o'sib borish jarayonini bosqichma-bosqich o'rganish natijasida talabalar ijodiy tafakkurining o'ziga xos jihatlari namoyon bo'ladi. Talabalarni o'z kasbiga ijodiy yondasha olishi darajasida tayyorlash murakkab jarayon bo'lib, u talabaning ehtiyojlari, qadriyatlari, hissiyotlari va intellekti hamda kasbiy va hayotiy motivatsiyasiga bog'liq bo'ladi.

Talabalarda ilmiy ijod va kreativlikni shakllantirishda oliy ta'limda eksperimental fanlar hajmini oshirish, fan va amaliyot integratsiyasi, talabalar tadqiqotlari natijalarini amaliyotda sinash va tatbiq etishni dolzarblashtirish tavsiya etiladi.

Ma'lumki, kasbiy tajriba – bilim, ko'nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq kasbiy-ijodiy faoliyat ko'nikmalarining o'zlashtirilishi nafaqat amaliy ko'nikma va malakalarning integratsiyasi, balki mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni, shu bilan birga, kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo'lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarning yetarli darajada o'zlashtirilishini talab etadi. Kreativlik (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorligini tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma'nosini ifodalaydi³. Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatleri, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog'liq. Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi taqozo etiladi. Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi uning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini, kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo'naltiradi.

Har qanday ko'nikmani shakllantirish mumkin bo'lganiday, kreativ fikrlash qobiliyati yoki ko'nikmasini ham rivojlantirish mumkin. Bu talabalarga ham taalluqli bo'lib, kreativlik ustida ishlash talabalarga noodatiy tarzda fikrlashga yordam beradi. Biroq talabalarni ruhlantirish va kreativ bo'lishga undash o'qituvchining qay darajada malakali ekanligiga bog'liq. Kreativlik bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va kreativlik nazariyachilarining ishlari talabalarda kreativlik ko'nikmasini shakllantirishda qo'llanma sifatida xizmat qiladi. Bu auditoriyadagi muhit, talabalarda fikrlash tarzining shakllani-

shi, o'qituvchining yondashuv va strategik elementlarini o'z ichiga oladi"⁴. Talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchi alohida o'rin tutadi. Vaholanki, o'qituvchi auditoriyada talabalar o'zini erkin seza oladigan va o'z fikrlari, g'oyalari bilan bo'lisha oladigan muhit yaratishi lozim. Talabalar kreativlikni auditoriyada o'z g'oya va fikrlarini turli yo'llar bilan ifoda etishlari lozim. Talabalar ongida yuz berayotgan jarayonlarni yanada faollashtirish uchun o'rnatilgan qonun-qoidalar, standartlardan chetga chiqib, turli savollarga javob berishda erkin harakat qilishlari kerak. O'qituvchi talabalardagi kreativlikni noodatiy g'oyalarni o'rta tashlash va ularni verbal va nonverbal tarzda rag'batlantirish orqali qo'llab-quvvatlaydi. O'qituvchining talabalar berayotgan kreativ g'oyalari nisbatan to'g'ri munosabati ularning mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan shartlarni anglashida muhim ahamiyatga ega. Mazkur elementlarning barchasi o'qituvchi-talaba munosabatining muhim qismi bo'lib, talabalar muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

So'nggi yillarda rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimida o'qituvchi va talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Buni Bronson Merriyman, Ken Robinson, Fisher Frey, Begetto Kaufman, Ali, Treffinger va boshqalar tomonidan olib borilgan ko'plab tadqiqotlar, ularning natijalarini ko'rish mumkin. Qolaversa, bugun ko'plab olimlar kreativlik asoslarini o'rganishga jiddiy kirishganlar⁵. O'qituvchilarda pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv ko'nikma, malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir ko'plab adabiyotlar chop etilyapti, o'zaro hamkorlik asosida noan'anaviy darslar tashkil qilinmoqda va hokazo. Ammo shuncha salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, bizda ko'pchilik o'qituvchilar va talabalar hali-hanuz shaxs (o'zimizda hamda talabalarda) kreativlik sifatlarini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o'zlashtira olmayapti. Ta'lim tizimini boshqarish organlari har yil ta'lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e'tibor qaratadi. Ana shu maqsadda, yangi o'quv dasturlari ishlab chiqiladi va yangi o'quv darsliklari yaratiladi. Olib boriladigan amaliy harakatlar talabalarda yutuqlarga erishish, olg'a intilishga bo'lgan ehtiyojni muayyan darajada yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi.

Hozirgi paytda jamiyatni demokratizatsiyalashtirish va gumanizatsiyalashtirish, insoniyat huquqlari va erkinliklarining kengayishi sharoitida, mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan yosh avlodni tarbiyalash juda muhimdir. Mustaqillik, tashabbuskorlik, ijodkorlik, maqsadga intiluvchanlik – insonning mustaqil fikrini shakllantirish uchun hozir va kelajakda hayotiy muhim muammolar bo'yicha mustaqil yechimlar, qarorlar qabul qilishni takomillashtirish, rivojlantirish uchun zarur hisoblangan zamonaviy inson shaxsining muhim sifatleri hisoblanadi. Hozirgi sharoitda ijodiy faollik va mustaqillik zamonaviy mutaxassis uchun xarakterli hisoblanadi⁶.

Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatleri, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog'liq⁷. Patti Drapeau nuqtayi nazariga ko'ra⁸, kreativ fikrlash eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash talabalardan o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to'g'ri g'oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko'p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo'lmaydi. Binobarin, bir va

har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi, ya'ni topshiriqni bajarish, masalani yechishda talaba yechimning bir necha variantini izlaydi (ko'p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to'g'ri yechimda to'xtaladi (bir tomonlama fikrlash).

Talabalarning mustaqil ishlashi o'qitish jarayonining ajralmas qismidir. Mustaqil ishlash tafakkur, ko'nikma va malakalarning rivojlanishiga yordam beradi, shaxsning irodasini chiniqtiradi. Talabalarning mustaqil tahsili ularning o'z bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish, mavjud malaka va ko'nikmalarni takomillashtirish hamda ularning yangilarini o'zlashtirishga bo'lgan intilishi hisoblanadi. Mustaqil ishlarni bajarishda ta'lim-tarbiya jarayonida mustaqil fikrlashga ega bo'lgan shaxslarni kamol toptirish bugungi kun oldida turgan asosiy vazifadir. Mustaqil fikrlash borliq, voqelikni idrok etish usuli sifatida tafakkur jarayonining mahsuli bo'lishi lozim. U faoliyat bilan bog'liq bo'lib, mustaqil ish jarayonida shakllanadi. Shuning uchun o'quvchining fikrlash qobiliyati uning fahm-farosati, aql-zakovati, zehni oshirish uchun ta'lim-tarbiya jarayonini aynan shu masalani hal etishga qaratish kerak.

Yuqoridagilar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, agar talabalarda ijodiy tafakkur haqidagi tasavvurlar kengaysa va kreativ faoliyati motivatsiyasi anglangan bo'lsa, ularda ijodiy-kreativ tafakkur yuritishga tayyorlik darajasi izchil o'sib boradi. Shuningdek, talabalar ilmiy-ijodiy izlanishlari, iqtidorli talabalarni qo'llab-quvvatlash, fan olimpiadalari, talabalar ilmiy konferensiyalari, ilmiy va badiiy to'garaklarning samaradorligi ham ularda ijodkorlikka qiziqish va motivatsiyani hamda tegishli malakalarning hosil bo'lishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nishonova Z., Ergashev P. Oliy maktab psixologiyasi. – T., 2008. – 176 b.
2. Гегел Г. Энциклопедия философских наук. Т. 1. – М.: Мисл, 1974. – С.100 (tarjima muallifniki).
3. Hasanboyev J., To'raqulov X., Xaydarov M., Hasanboyeva O., Usmanov N. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T.: Fan va texnologiyalar, 2009. - 236 bet.
4. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi / Monografiy. – T.: Fan va texnologiya nashriyoti, 2013. – 14 b.
5. Usmonboyeva M., To'rayev A. Kreativ pedagogika o'quv-uslubiy majmua. – T.: TDPU, 2017. -19-b.
6. Sodikov S.S. Oliy matematika fanidan talabalar mustaqil ishlarini tashkil qilishda innovatsion texnologiyalarning roli. // Molodoy ucheniy, 2016, №12. – С.90-92. <https://moluch.ru/archive/116/32111/>
7. Usmonboyeva M., To'rayev A. Kreativ pedagogika. O'quv-uslubiy majmua. – T.: TDPU, 2017. – 12 b.
8. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria-Virginia, USA: ASCD, 2014. – P. 4.